

Əpos VƏLİYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

“Qərbi Azərbaycan folkloru” şöbəsinin aparıcı elmi işçisi

E-mail: elyarvelisoy@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0934-2645>

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2026.1.103>

**SU ÇƏRŞƏNBƏSİ VƏ AZƏRBAYCAN
FOLKLORUNDA SU KULTU**

Açar sözlər: Su, Su çərşənbəsi, su kultu, Azərbaycan folkloru, xalq inancları, mərasim.

ABSTRACT

**SU CHARSHENBE (WATER TUESDAY) AND THE WATER CULT IN AZERBAIJANI
FOLKLORE**

In the worldview of the Azerbaijani people, water is not merely a natural element but a symbol of life and sanctity. This article explores the formation, essence, and functional characteristics of the Water Tuesday (*Su charshenbe*) and the water cult in Azerbaijani folklore. Water is presented as a symbol of life, purity, abundance, and holiness within the nation's belief system. Rituals and ceremonies associated with Water Tuesday - such as jumping over water, "silent water" (*lal su*), water fortune-telling, making intentions by water, and other beliefs - reflect the faith in the purifying and protective power of water. The article analyzes the motif of water in folklore samples, particularly in the epics "The Book of Dede Korkut" and "Koroghlu" as well as in proverbs, blessings, and dream interpretations. It is demonstrated that water is perceived not only as a physical substance but also as a sacred entity carrying mythological and spiritual significance. Consequently, the water cult remains a vital component of the ancient belief system and spiritual world of the Azerbaijani people, maintaining its relevance to this day.

Keywords: Water, Water Tuesday (*Su charshenbe*), water cult, Azerbaijani folklore, folk beliefs, ceremony.

РЕЗЮМЕ

**СУ ЧЕРШЕНБЕСИ (ВОДНЫЙ ВТОРНИК) И КУЛЬТ ВОДЫ В АЗЕРБАЙДЖАН-
СКОМ ФОЛЬКЛОРЕ**

В мировоззрении азербайджанского народа вода является не только природной стихией, но и символом жизни и святости. В статье исследуются формирование, сущность и функциональные особенности «Су чершенбеси» (Водного вторника) и культа воды в азербайджанском фольклоре. Вода представлена как символ жизни, чистоты, плодородия и божественного начала. Обряды и ритуалы, связанные с Водным вторником - прыжки через воду, «лал су» (молчаливая вода), гадания на воде, загадывание желаний и другие верования - отражают веру в очищающую и защитную силу воды. В статье анализируется воплощение мотива воды в фольклорных памятниках, в частности, в дастанах «Китаби Деде КORKУТ» и «Кероглу», а также в пословицах, благопожеланиях и сонниках. Показано, что вода воспринималась не просто как физический элемент, но и как сакральная сущность, наделенная мифологическим и духовным смыслом. В заключение делается вывод о том, что культ воды как важнейшая часть древней системы верований и духовного мира азербайджанского народа сохраняет свою актуальность и в наши дни.

Ключевые слова: вода, Су чершенбеси, культ воды, азербайджанский фольклор, народные поверья, обряд.

Su həyatın təməlidir; onsuz nə insan, nə də təbiət yaşaya bilər. İnsanlar gündəlik tələbatlarını, təmizlik işlərini, yemək bişirməyi və məişətdə gördükləri say-sız-hesabsız işləri suyun köməyi ilə yerinə yetirirlər. El arasında gəlin köçən qızların, yaxud uzaq səfərə və ziyarətə yollananların arxasınca su atılması, onların su ilə uğurlanaraq yola salınması qədimdən gələn bir adətdir. Yaradılışın əsasını təşkil edən dörd ünsürdən: su, od, yel və torpaqdan biri olan su minilliklər boyu insanlara həyat verərək, təbiətin və yaşamın davamlılığını təmin edib. Elə buna görə də su müqəddəs qəbul olunur. Qədim türklər bu dörd ünsürə (su, od, yel və torpaq) inanmış, onların hər birini ayrıca bayram kimi qeyd edərək dörd çərşənbə formalaşdırmışlar. Həmin çərşənbələrin birincisi Su çərşənbəsidir. El arasında ona “ilk çərşənbə”, “əzəl çərşənbə”, “gözəl çərşənbə”, “gül çərşənbə” də deyilir. Ölkəmizdə Su çərşənbəsi Kiçik çillə başa çatdıqdan sonra, Boz ayın ilk həftəsinin çərşənbə axşamı qeyd olunur. Qədim inanclara əsasən, həmin gün günəş doğmamış insanlar suyun üzərindən atlanır, həm su kənarında, həm də həyətlərdə tonqal qalayrlar. Kəndlərdə dan yeri sökülən kimi camaat axar su kənarına yollanar. Orada tonqal yandırar, bir-birinin üzərinə su səpərək bayramlaşarlar. Xüsusilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şərur rayonunun Dizə kəndində gənclər “sulaşma” mərasimini icra edirlər. Onlar su qablarında gətirdikləri suyu yeni gələnlərin üzərinə ataraq “bayramınız mubarək” söyləyirlər. İslananlar bunu xoş niyyət kimi qəbul edir, suyun paklaşdırıcı gücünə inanaraq “aydınlığa çıxasınız” cavabını verirlər. Daha sonra hər kəs “ağırılığım, ağrım-acım tökülsün bu suyun üstünə” deyib suyun üzərindən atlanır. İnsanlar inanır ki, ağırılığı, ağrı-acını su yuyub aparacaq. Bəzən niyyət tutulur və sudan daş götürülür. “Əgər götürdüyüm daş cüt çıxsa, niyyətim yerinə yetəcək, tək çıxsa, yetməyəcək” deyərək daşın tək və ya cüt çıxması ilə niyyəti yozurlar. Daha sonra insanlar bir ovuc daş və bir qab su götürərək evə qayıdırlar. Gətirilən daş bərəkət gətirməsi diləyi ilə ya azuqə qablarına qoyulur, ya da evin küncələrinə atılır və növbəti bayramadək saxlanılır. Su isə həyat-bacaya, astanaya və evin küncələrinə səpilərək “il boyu aydınlıq olsun” arzusu dilə gətirilir. Əgər ailə üzvlərindən kimsə su başına getməyibsə, gətirilən sudan onun üzünə çiləyərək oyadırlar. Xəstələrə bu sudan içirdir, yaralarına səpir, şəfa tapmalarını diləyirlər. Körpələrin də əl-üzü çərşənbə suyu ilə yuyulur, onlara sudan içirdilir. Kənd yerlərində suyun bir hissəsi mal-qaranın və əkin sahələrinin üzərinə səpilir ki, ruzi-bərəkət bol olsun. Hətta qorxan insanların başına çərşənbə suyundan bir qədər tökərək onların qorxusunu alırlar (4; 5).

Türk mifoloji düşüncəsində su kultu – suya sitayiş və onunla bağlı formalaşmış inanclar sistemi son dərəcə zəngin və çoxqatlı mənə daşıyır. Su yalnız təbii ünsür kimi deyil, həm də müqəddəs, qoruyucu və təmizləyici qüvvə kimi dərk olunmuşdur. Bu baxımdan su stixiyası ilə əlaqədar təsəvvürlər oğuz dastanlarında geniş yer tutur. Xüsusilə “Dədə Qorqud” dastanında su ilə bağlı qədim inanclar, mifoloji baxışlar və rəmzi anlamlar diqqəti cəlb edir. Dastanda su həm həyat mənbəyi, həm ilahi qüdrət göstəricisi, həm də and, paklıq və qorunma simvolu kimi təqdim olunur. Burada su ilə əlaqəli motivlər o qədər zəngin və çoxşaxəlidir ki, bu hal tədqiqatçıları onun mənşəyi və ideya qaynaqları üzərində xüsusi düşünməyə

vadar etmişdir. B. Abdulla yazır: “Suyun həyat, bir az da ümumi olaraq desək, təbiət və cəmiyyət üçün yararlılığının, az qala, bütün atributları, yön və çalarları abidənin boylarında özünə yer tapıb. Burada sudan bol sözgetmə səbəbsiz deyil. Bəlli olduğu üzrə, danılmaz doğruluqdur ki, su yaşayışı ödəyən ilkin, başlıca gərəklilərdəndir. Və bunsuz olumu düşünmək mümkün deyil. Bu durum, sözsüz, insanları suya ehtiramla yanaşmağa yönəltmiş, onu qorumağa səsləmişdir. Məsələnin sözü gedən axarı uluslarımızda suyla bağlı sıra-sıra inamların, sınımların yaranmasına da yol açmışdır” (1, s. 161). Beləliklə, “Dədə Qorqud” dastanında su kultu sadəcə mifoloji detal deyil, xalqın dünyagörüşünü, təbiətə münasibətini və qədim inanc sistemini əks etdirən mühüm mənəvi qat kimi çıxış edir. “Salur Qazanın evi yağmalandığı boy”da Qazan xan ovdan qayıdarkən yurdunun talan olunduğunu görür. O, qarşısına çıxan suya üzünü tutur və ondan yurdunu xəbər alır. “Qazanın öginə bir su gəldi. Qazan aydır: “Su həq didarın görmüşdür. Bən bu suyla xəbərləşəlim” – dedi. Görəlim, xanım, necə xəbərləşdi. Qazan aydır:

Çığnam-çığnam qayalardan çıxan su!

Ağac gəmiləri oynadan su!

Həsən ilə Hüseyinin həsrəti su!

Bağ ilə bostanın ziynəti su!

Ayişə ilə Fatimənin nigahı su!

Şahbaz atlar içdigi su!

Qızıl dəvələr gəlüb keçəki su!

Ağ qoyunlar gəlüb çevrəsində yatduğı su!

Ordunun xəbərin bilürmisin, degil mana,

Qara başım qurban olsun, suyum sana! – dedi” (3, s. 44-45).

Bu səhnə sadəcə bədii təsvir deyil, suya canlı və müqəddəs varlıq kimi yanaşmanın ifadəsidir. Qazanın su ilə danışması, ona müraciət etməsi oğuzların su stixiyasına bəslədiyi inamı və mifoloji təsəvvürləri əks etdirir. Onun suya söylədiyi sözlərdə suyun hər şeyi görən, bilən, şahidlik edən qüvvə olması ideyası ön plana çıxır. Beləliklə, bu boyda su həm təbiət ünsürü, həm də ilahi gücə malik, müqəddəs varlıq kimi təqdim olunur və oğuzların qədim dünyagörüşü, su ilə bağlı inancları bədii şəkildə ifadə edilir.

Su çərşənbəsi təkcə təmizlik və paklanma mərasimi ilə deyil, həm də müxtəlif inanclar və əyləncəli ayinlərlə yadda qalır. Həmin çərşənbə günü subay qızların ən maraqlı məşğuliyyətlərindən biri “su falı”dır. Fal zamanı əsas vasitə su olduğuna görə ona “su falı” adı verilib. Adətən axşam saatlarında, hava qaraldıqdan sonra bir neçə subay qız bir evə toplaşır və mərasimə xüsusi qaydalarla hazırlaşırlar. Əvvəlcədən axar sudan, bulaqdan və ya çaydan “lal su” gətirilir. Su mütləq şər qarışandan sonra götürülməlidir. Suyu gətirməyə gedən qızı bəzən bir neçə nəfər müşayiət edir. Bu suya “lal su” deyilməsinin səbəbi xüsusi bir inamla bağlıdır. Suyu gətirməyə gedən şəxs su qabını əlinə aldığı andan başlayaraq, suyu doldurub evə gətirib fal üçün ayrılmış qaba tökənədək bir kəlmə belə danışmamalıdır. Əgər o, yolda danışarsa, inanclara görə, su sehrini itirər və fal üçün yararsız sayılır. Buna görə də qızlar bu mərasimi böyük ciddiyyət və səssizliklə icra edirlər. Su evə

gətirildikdən sonra qızlar onun ətrafına yığışar, niyyət tutar və müxtəlif əşyalar; üzük, sancaq, sırğa və ya digər kiçik bəzək əşyalarını suya atarlar. Daha sonra deyilən bayatılar və onun yozumu vasitəsilə hər kəs öz taleyi ilə bağlı bir işarə axtarar. Beləliklə, “su falı” həm qədim inancların davamı, həm də gənc qızların bir araya gəlib ümid və arzularını bölüşdüyü mənəvi bir mərasim kimi Su çərşənbəsinin ən maraqlı adətlərindən biri olaraq günümüzədək yaşamaqdadır (4).

Su xalq dünyagörüşündə həyat, paklıq və bərəkət rəmzi kimi qəbul olunmuş, bu münasibət atalarımızın yaratdığı, sınınmış, müdrik və nəsihətli fikirlərindən ibarət olan atalar sözlərində də öz əksini tapmışdır. Suyun həyatverici gücü, hərəkət və şəfaverici xüsusiyyətləri təcrübədən keçirilərək, bu hikmətli ifadələr gündəlik həyata və inanc sistemlərinə daxil edilib. Aşağıdakı atalar sözləri suyun həm təbiətdə, həm də insan həyatında daşdığı mənə və hikməti ifadə edir:

✓ *Su axan arxa bir də gələr*: Bu atalar sözü həyatda fürsətlərin və ya imkanların yenidən qayıda biləcəyinə işarə edir.

✓ *Su axar, çuxurunu tapar*: Hər şeyin öz məcrası, öz yeri var. Hadisələr gec-tez öz həqiqi istiqamətini tapır, ədalət yerini tutur.

✓ *Su hər şeyi təmizləyər, üz qaralığından başqa*: Su çirki yuya bilər, lakin mənəvi ləkəni aradan qaldırmaq insanın öz davranışından asılıdır.

✓ *Susuz ağac bar verməz*: Necə ki su olmadan ağac meyvə gətirməz, zəhmət və qayğı olmadan da uğur əldə etmək mümkün deyil.

✓ *Suyun lal axanı, adamın yerə baxanı*: Sakit görünən su dərin olduğu kimi, sakit və təvazökar insanın daxilində də böyük güc ola bilər.

✓ *Suda boğulan saman çöpündən yapışar*: Çətin vəziyyətə düşən insan ən kiçik ümidə belə sarılır.

✓ *Sulu el abadan, susuz el viran olar*: Su olan yerdə həyat, bolluq və inkişaf var; su olmayan yerdə isə quruluq hökm sürər (5).

Su xalq düşüncəsində həyatverici qüvvə, təmizlik və aydınlıq simvolu kimi dərk olunduğuna görə, onun adı ilə bağlı çoxlu xeyir-dua və alqışlar formalaşmışdır. Bu alqışlar insanların bir-birinə ünvanladığı ən səmimi diləkləri, saf arzuları və xoş niyyətləri ifadə edir. Xalq arasında su ilə əlaqədar söylənən alqış nümunələri də məhz bu inam və mənəvi dəyərlərin təzahürü kimi meydana çıxmışdır:

Sucan ömrün olsun.

Su kimi duru olasan.

Su kimi paka çıxasan.

Su qədər əziz olasan (5).

Bu alqışlar göstərir ki, su xalq düşüncəsində yalnız təbii bir nemət deyil, həm də mənəvi uzunömürlülüyn, saflığın, paklığın və dəyərin simvoludur. İnsanlar suyun xüsusiyyətlərini ən gözəl arzu və dualarında obrazlı şəkildə ifadə etmiş, beləliklə, suya olan hörmət və sevgilərini dil vasitəsilə yaşatmışlar.

Folklor nümunələri içərisində yuxuyozmalar xüsusi mövqeyə malikdir. Xalqın əsrlər boyu formalaşdırdığı inam və təsəvvürlər bu yozumlarda öz əksini tapır. Yuxular adı hadisə kimi deyil, gələcəkdən xəbər verən işarə və rəmz kimi qəbul olunur. Su ilə bağlı yuxuyozmalar isə daha geniş yayılmışdır. Su həyat, ruzi, tə-

mizlik və bərəkət rəmzi kimi dəyərləndirildiyi üçün onun yuxuda müxtəlif şəkillərdə görünməsi də fərqli mənalarla izah olunur. Bu baxımdan su motivi xalq yuxuyozmalarında zəngin və çoxşaxəli mənə kəsb edir. Yuxuda su görmək ümumilikdə xeyirli əlamət sayılır və suyun necə olmasından asılı olaraq fərqli mənalar daşıyır. Saf, şəffaf və duru su bolluq, ruzi, uğur, sağlam və uzun ömür, eləcə də xoşbəxt ailə həyatı ilə əlaqələndirilir. Əgər yuxuda görünən su bulanıq, palçıqlı və ya çirkli olarsa, bu, kədərli hadisələrə, çətinliklərə və arzuolunmaz durumlara işarə kimi yozulur. Yuxuda kiminsə sizə su verməsi çətin anda birindən kömək görə-cəyinizə dəlalət edir. Bu dəstək sayəsində ağır və sıxıntılı günlərin öhdəsindən gəlmək mümkün olacaq. Su quyusu görmək isə həyatınızda mühüm dəyişikliklərə işarədir. Qarşılaşacağınız bir insanla münasibətləriniz müəyyən hadisələrdən sonra sizi daha məsuliyyətli və iradəli edəcək. Bu yuxu həm də ruzi-bərəkətə, ev-eşik sahibi olmağa, uzun sürən sıxıntıların bitməsinə, yoxsulluqdan sonra bolluğa qovuşmağa və problemlərin həllinə yozulur. Bulaqdan su içmək arzuların həyata keçəcəyini və insanın xoşbəxt, rahat bir həyat sürəcəyini bildirir. Duzlu su görmək maddi çətinliklərə və dolanışıqda sıxıntıya işarədir. Sarı rəngli su isə xəstəlik və səhhətlə bağlı problemlər kimi yozulur (5).

Su xalq inanclarında həm şəfaverici, həm də müqəddəs, qoruyucu və təmizləyici qüvvə kimi qəbul olunmuşdur. “Koroğlu” dastanında Alı kişi də oğlundan xahiş edir ki, Qoşabulaqdakı sudan ona bir qab gətirsin ki, kor gözləri açılsın. Demək, bu su kor gözləri açmaq qüdrətinə malik həyatyaradıcı sudur. Axı kor insanın gözlərinin açılması onun həyata, yenidən dünyaya gəlməsi kimidir (2, s. 182). Suyun paklaşdırıcı gücünə olan inamı əks etdirən, suya hörmətlə yanaşmağı təbliğ edən, aydınlıq, uğur və saflıq rəmzi olması ilə bağlı inanclar göstərir ki, su xalq düşüncəsində sadəcə təbii nemət deyil, həm də müqəddəs varlıq, qoruyucu qüvvə və mənəvi saflıq simvoludur. Bu baxımdan su ilə bağlı bir çox inanclar formalaşmışdır. Xalq arasında işlənən inanc nümunələrindən:

Odu su ilə söndürmək günahdır.

Su içən adamı ilan vurmaz.

Qaynar suyu yerə tökmək olmaz.

Su içən adamı qəfil vurmazlar.

Yuxuda su görmək aydınlıqdır.

Səfərə çıxanın arxasınca su atarlar.

Axar su murdar götürməz (6).

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, su Azərbaycan xalqının dünyagörüşündə yalnız təbii ünsür deyil, həm də həyatın, paklığın, bərəkətin və müqəddəsliyin rəmzidir. İnsan yaşamının ayrılmaz hissəsi olan su gündəlik məişətdən tutmuş mərasim və ayinlərə, mifoloji təsəvvürlərdən ədəbi abidələrə qədər geniş bir mənəvi sahəni əhatə edir. Xüsusilə “Dədə Qorqud” dastanında su kultunun zəngin və çoxqatlı şəkildə əks olunması onun oğuzların inanc sistemində mühüm yer tutduğunu göstərir. Salur Qazanın suya müraciəti, suyu canlı və bilici varlıq kimi qəbul etməsi qədim türklərin suya olan inamını, ehtiramını və mifoloji baxışlarını aydın şəkildə ortaya qoyur. Su çərşənbəsinin mərasimləri, “lal su”, su falları, su ilə bağlı

alqışlar, inanclar, atalar sözləri və yuxuyozmalar isə bu kultun xalq yaddaşında əsrlər boyu yaşadığını sübut edir. Su paklaşdırıcı, qoruyucu, ruzi-bərəkət gətirən qüvvə kimi qəbul olunmuş, insanların mənəvi dünyasında xüsusi yer tutmuşdur. Beləliklə, su motivi xalq düşüncəsində və folklorda sadəcə təbiət hadisəsi kimi deyil, dərin mifoloji, dini və mənəvi mənə daşıyan müqəddəs bir anlayış kimi formalaşmış, nə-sildən-nəslə ötürülərək bu günə qədər öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla B. Salur Qazan. Bakı: Ozan. 2005, 223 s.
2. Babək A. Azərbaycan folklorunda su ilə bağlı inanclar. Bakı: Nurlan, 2011, 212 s.
3. Kitabı-Dədə Qorqud/Müqəddimə, tərtib və transkripsiya: F.Zeynalov və S.Əlizadənin. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
4. Vəliyev Ə. İlk çərşənbə, əzəl çərşənbə, gözəl çərşənbə-Su çərşənbəsi. Kaspı qəzeti, 032 (3783), 21 fevral 2017-cı il, səh.15.
5. Vəliyev Ə. Şəxsi arxivindəki Naxçıvan MR-dan topladığı folklor nümunələrindən.
6. <https://portal.azertag.az/az/node/22869>

